

På ny och gammal skånska

Så startade den nionde terminen med Nätverket Oxie Byars berättarkvällar i Kummingården, Krumby onsdagen den 12 september. En som vanligt välbesatt sal med förväntansfulla lyssnare. Den här kvällen blev det dialekt och inte vilken dialekt som helst utan skånska, som den var en gång och som den är idag.

Carl-Erik Lundbladh arbetade på det numera nedlagda och i Arkivcentrum Syd arkiverade "Dialekt- och ortsnamnsarkivet". Det innehåller, berättade han, 3½ miljon noteringslappar, handskrivna och långt ifrån att digitaliseras. Där finns minsann ord som väl ingen nu levande har hört sägas och heller inte skulle få höra, om de inte hade spelats in. Carl-Erik bjöd på läckra exempel uttalade av längesedan bortgångna skåningar. De hade ärvt sin ofta mycket lokala dialekt av fäder som ärvt långt tillbaka i tiden, som t.ex. när skåningarna var danskar.

På de där lapparna finns längesedan borttonade skånska ord med förklaringar. Carl-Erik visade utskrifter och det visade sig direkt att vi behövde översättningar, som också tillhandahölls, när han guidade mellan olika skånska bygder. Det var roligt att få sådana ord återkallade - och hjälp med att förstå dem.

Isolering i naturahushåll

De skånska dialekterna var, som även andra, många och karaktäristiska, ibland tydligt olika på bara några kilometers avstånd. Förklaringen ligger i den isolering som man levde i när det var lokal naturahushållning som gällde. Ärendena till någon grannsocken var inte många och det var – med min egen erfarenhet – inte alltid lätt för en "glimmaresöjning" (från Glimåkra socken) att förstå en "lönsing" (en från Lönsboda i Örkeneds socken 16 krokiga och backiga kilometer bort). Nu har kommunikationer och media jämnat ut vägar och språk, varför Carl-Erik kunde visa hur en modern "riksskånska" låter.

Ingemar Ingers (1902-1983) var mannen som for omkring och intervjuade, upptecknade och, när möjligheterna kom, även spelade in. Och arkiverade förutseende "i grevens tid", som man kan säga även om enkelt folk. Den skolade överklassen talade säkert inte deras bygdemål men måste försöka förstå det. Personerna i detta arkiv skrev högst ogärna, även om de fått i obligatorisk folkskola sedan 1842. Så några texter (berättelser, brev, etc) fanns sällan.

Att dialektordet "aatit" (med långa a:n) liknar "artigt" kan man ana. Så är det men det betyder inte att någon är hövlig och artigt utan snarare lite knäpp. "Oin aatio here" i Göinge är en påg som

är minst sagt originell. I en inspelning berättade då nästan 90-åriga Anna Wahlgren, f. 1864, på sitt mål om ombyggnaden av Lunds domkyrka, ett särdeles unikt dokument. Hon dog 1954 enligt Sveriges Dödbok.

Så fick vi som inslag från publiken höra Karin Sjöholm läsa dikten *"Di fosste fjeden"* och av Gun Åkesson bl.a. en påminnelse om Käglings lärare och rektor, svedalasonen Nils Oskar Brandts (1903-1984) på band och skiva bevarade förmåga att uttrycka sig på "släboskånska".

När ålen gick till

Efter fikapausen presenterad sig Arne Andersson, som från löparspår sedan årtionden bekant med arbetsgruppens Barbro och Kjell Wihlborg, som har haft många tillfällen att lyssna in den sjungande berättaren Arne. Hans *"En cykeltur på slätten"*, bildsatt av Kjell, är värd att repriseras. Den blev en patriotiskt poetisk avslutning på kvällen och en påminnelse om att "Skaune e itt harrlitt lann".

Arne växte upp i Örmölla mellan Skivarp och Abbekås (det senare uttalat med betoning på "kås" och inte abbe). Är det inte lätt att misstänka att det är samma "kås" som i Kåseberga, att sjöfarare har vägletts med vårdkasar? Och "Ör" är nog forntida och samma som i Skanör, m.fl. kustnära orter.

Arne kunde berätta minnen från 40-talet, då traktens fiskare gjorde goda affärer under säsongen för de feta, fina ålarna. De såldes av "prångare" som cyklade ut med en låda fram och en bak, tills de fick råd att skaffa en T-Ford som lastbil så att de kunde sälja från ett litet flak. Då var förstas "affärsidén" ett större distrikt. Uppåt 100 kilo ål, i starten fördelat på en cykel, låter nästan "skräppigt" men Arne "skryder" inte. Så det kan vara tider att drömma tillbaka till nu när ålfiske läggs under restriktioner.

Ålagille med slingrig hemfärd

Och så hölls förstas ålagillen som gjorde skäl för namnet. Med ål förhöll det sig så som konstnären Albert Engström ritade och argumenterade i folkomröstningen om brännvinet. Drycken som de goda kräftorna ansågs kräva. Då hände det att bilar kördes sakta hemåt av en förare med stadig blick på dikeskanterna. Annars var det tydligen inte så stadigt alltid.

Arne sparkade boll i Örmölla med några så runt som möjligt i säckaväv ihoppackade Ystads Allehanda. Han ville också under de senare krigsåren fånga in en från London lössliten spärrballong, som naturligtvis väckte hans nyfikenhet. Om det och mycket annat berättade han - dessbättre på modern "riksskånska".

Text Per Ragnarson, foto Kjell Wihlborg